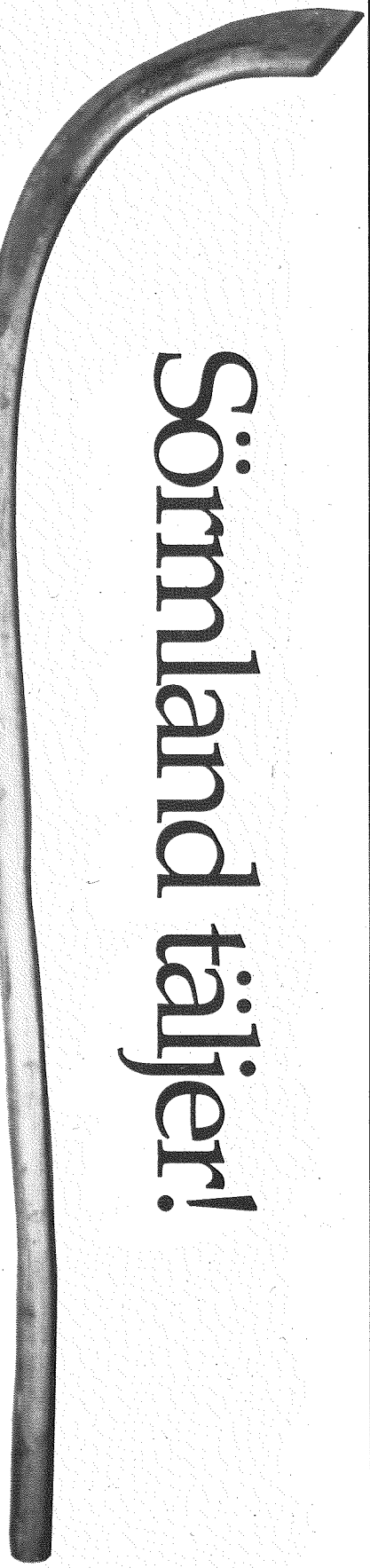

Fantastlaget

Sörmland täljer!

Under de senaste 10-15 åren har intresset för den traditionella slöjden i färskt trä med skärande verktyg stadigt ökat. Till stor del beror det på Wille Sundqvist, en gång slöjdlärare i Strängnäs, författare, slöjdare och före detta länslemslöjdskonsulent i Västerbottens län. Med oförtröttlig entusiasm har han genom böcker, kurser, föredrag och visningar lärt ut och inspirerat många slöjdintresserade att använda kniven och yxan i färskt trä.

Nu finns det också en hems-slöjdskonsulent för den hårda slöjden i varje län och tillsammans har vi valt att göra 1996 till täljandets år. Vi arbetar med samma tema över hela landet och vi har alla samma mål. Att inspirera till slöjdande, upplysa om den traditionella slöjdens skaparkraft och återge kniven dess status som verktyg.

Ändå blir vårt arbete i länen olika beroende på länets karaktär, historia och förutsättningar. Vissa

län har en rik folkkultur att ösa ur medan folkkonsten i andra delar av landet har varit mer sparsam. Kad som i Södermanland med sina stora gods, sin brukskultur och få självägande bönder. Undantaget är Vingåker i västra Södermanland. Inte har sörmlänningen saknat kunskapen men uttrycken och karaktären på föremålen har varit enklare. Det har framförallt handlat om vardagsslöjd - att tillverka de redskap som var nödvändiga.

Ett yngre exempel på den nedärvda kunskapen att bruka slöjd, som med all säkerhet har varit väl representerad i Sörmland är tillverkning av bandyklubbor.

På Stigtomta hembygdsgård finns i samlingarna en bandyklubbaskuren ur en krokvuxen björkstam. En liten lapp berättar att den är från ca 1925. Att den har använts syns tydligt genom slitaget på undersidan av klubban.

Klubban väcker nyfikenhet. Eftersom bandykulturen inte är äl-

dre i Sverige än ca 100 år symboliserar den här bandyklubban mötet mellan en äldre tid då de flesta människor kunde tillverka även en bandyklubba och vår tid då all sportutrustning självklart köps i affär.

Med lite tur lyckas jag träffa tillverkaren och bandyspelaren Eric Andersson, bosatt utanför Stigtomta på samma plats som han är född på för 85 år sedan. Han är

dessutom stugfogde i Stigtomta hembygdsförening. Eric berättar att för ca 70 år sedan kostade bandyklubborna 4 kr i affären. Det var mycket pengar, och många bandyintresserade unga pojkar var fattiga. De ägde däremot en annan rikedom - en praktisk kunskap. De kunde urskilja en funktionell bandyklubba på rot från en mindre god och hade tidigt lärt sig att bearbeta träet med olika skärande verktyg.

Det är den kunskapen vi genom Sverige täljer -96 önskar att

återta - inte för att bli fattigare materiellt utan för att berika vår välfärd ytterligare.

Helena Åberg,
hemslöjdskonsulent
i Sörmland

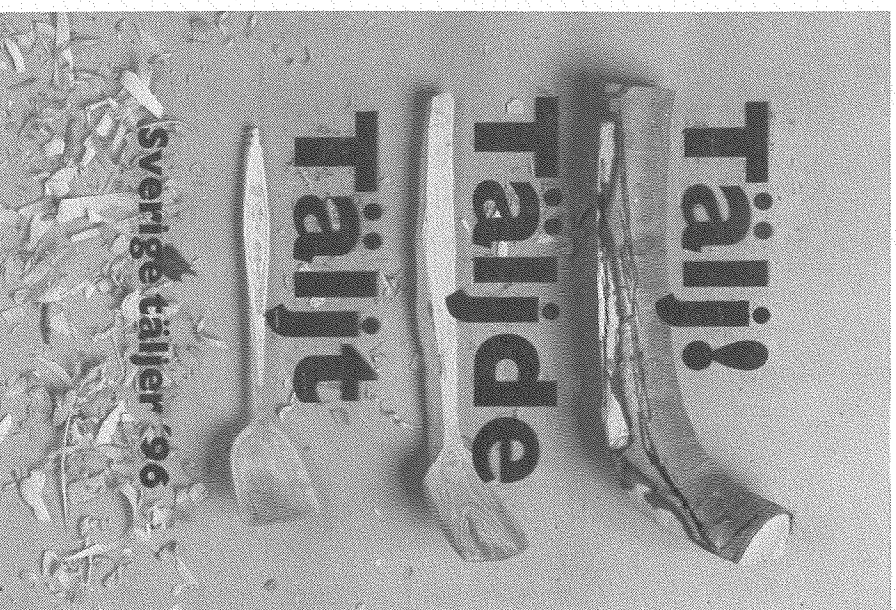
Vandringsutställning till alla kommuner

I programmet Tälj! Täljde Täljt i Södermanlands län ingår en vandringsutställning med samma namn där målet är att belysa täljandet från olika infallsvinklar: råmaterial, verktyg, täljprocessen, bruksslöjd, barnslöjd, täljda gubbar och djur. Utställningen kommer att visas i samtliga kommuner under året och på många platser blir det täljaktiviteter, slöjdaremonstrationer och utställning av äldre slöjd från trakten i samband med utställningen.

Hela Sverige täljer!

Trä följde de gamle från vaggan till graven. Utan träbränsle hade de inte överlevt de långa vinternas kyla. Av grovt, skrädat timmer byggdes husen. Av trä gjordes alla redskap för markens brukande, därtill vagnar och båtar. Av trä gjordes husgeråd, tråg, slevar, kar, korgar och tunnor, stora som små. De gamle hade stor kunskap om trä. De kände varje träslags struktur, tyngd, hårdhet, böjlighet och formbarhet.

Ur Henning Hamiltons bok "Arvet"

1996 är året då hela Sverige täljer. Nu kommer de enkla eggverktygen till heders igen. Kniven och yxan är slöjdarens bästa vänner! Det har de varit i tusen år. De låter dig komma nära träet. Genom kniven kommer tanken i beröring med träbiten. Handen som formar lär känna träet och dess möjligheter. Från den tunnaste fjädern på en spånågel till en grovhuggen stockbåt att segla i.

Hemslöjdskonsulenterna står bakom täljåret. Tillsammans med slöjdintresserade över hela landet hjälper vi dig att återerövra kniven och yxan, låter unga och gamla få uppleva härligt handaslöjdande.

Alltför många moraknivar ligger och slöar. Skärp dem! Och låt dig eggas inför täljåret.

Hej!

Jag heter Hanna Haggren. Jag är 12 år gammal och bor i Nyköp-
ping. 1994 gick jag på sportlovs-
slöjd vid hemslöjdens hus. Det
tyckte jag var jätteroligt. Så jag
fyllde i en intresseanmälan till
täljarskola. Följande år fick jag re-
da på att det skulle starta en täl-

jarskola på tisdagar. Typiskt! Jag
gick på kör samma tid, men jag
valde täljarskola och det håller
jag fast vid ännu, för vad har man
för nytta av att sjunga när man
kan tälja???

Jag har gått i täljarskola två
och en halv termin. Första termi-
nen fick vi lära oss att göra kläd-
hängare, mönster på en pinne,
saffrönare m m. Det var lätt som
en plätt.

Andra terminen gjorde vi ske-
dar. Det var svårt. Det tog fyra el-
ler fem lektioner för mig att göra
den. I tredje gör vi toalettpa-

persullehållare. Det är kul. Den
består av tre delar en bottenplat-
ta, pinne i mitten och en sak där
uppe. Jag gör en fågel i toppen
som går att ta loss. Det roligaste
med täljarskola är att man träffar
kompisar, att man gör roliga sa-
ker, inte bara skalor av barken på
en pinne. Det hänger också på lä-
raren om han/hon är tråkig så är
det inge kul

Hanna Haggren

På 50-talet fick alla barn en Mora-kniv

Att använda kniv blir i dagens
sambälle ofta förknippat med
våld eller hot. Så var det inte förr.
Kniven var ett av de viktigaste
redskapen för vår överlevnad.

Redan i fyra-femårsåldern
fick pojken en kniv i handen. Hur
den skulle användas hade han
haft många tillfällen att se efter-
som barn och vuxna levde nära
vrandra. Ofta var det den äldre
generationen som lärde barnen
eftersom föräldrarna hade för lite
tid över.

De fick naturligtvis börja
med enkla uppgifter, t ex räfspin-
nar. Ja så enkelt var det inte, pin-
narna skulle vara lagom stora och
inte trilla ur hålen i räfsan. När
pojken sedan vallade djuren hade
han med sin kniv och täljde efter
förmåga. Den inläring som star-
tade i denna ålder skulle leda
fram till den färdighet som var
helt nödvändig för livsuppehål-

let. En fästmansgåva var inte bara
ett vackert föremål som man ville
överlämna till sin tillkommande
utan också ett bevis för att man
ägnade de kunskaper som behöv-
des. På motsvarande sätt visade
fästmöns gåva att hon t ex kunde
producera strumpor som var var-
ma och starka. Vem kunde arbeta
i skogen med frusna fötter?

Det räckte inte med att kunna
hantera en kniv man måste också
ha en stor kunskap om materialet,
träet. Ofta bearbetades redan det
växande trädet. Ett yxskaff förbe-
reddes t ex flera år innan trädet
högs ned. Genom att följa med
vuxna och se och lära inhämtade
pojken kunskap om hur man val-
de ut lämpliga grenar eller träd
för olika ändamål.

Det fanns speciella benäm-
ningar för träd som växte på olika
typer av marker o s v. Ord som nu
har fallit i glömska men som var

en del av språket tidigare. Man
kan jämföra med isländskan som
fortfarande har ett stort antal ord
för att kunna beskriva olika slags
regn och samiskan som har behov
av att kunna namnge många vari-
anter av snö. För oss räcker det
oftast med om det är kramsnö el-
ler inte.

Hur viktiga de redskap som
man tillverkade med knivens
hjälp kunde vara visas av att det i
landslagarna angavs vilket straff
som gällde vid t ex stöld av harv-
pinnar. Förlusten av dessa kunde
innebära svårt för en familj!

Det självklara användandet
av kniv har försvunnit under de
senaste, kanske tjugo åren. När
jag var barn på 50-talet fick näst-
an alla barn en morakniv i sexårs-
åldern. Med kniven fick man lära
sig hur den skulle användas och
vi gjorde barkbåtar till vårens
bäckar av smältvatten och sälgi-

FOTO ROLF OLSSON

På Sörmlandsgården i Eskil-
stuna har vi vid ett flertal tillfäl-
len lärt barn hur man täljer t ex en
barkbåt eller en hängare. Att se
deras lycka när den egenhändert
tillverkade båten flyter i baljan är
härligt. Men det går åt mycket
plåster!

Ulla Fjæstad

Den krokiga eller den raka, en slöjdarens väg i livet

Att vara slöjdare är en resa i trä-
kunskapens värld. Det gamla ut-
trycket : "Snart ser jag inte skogen
för alla träd" klingar i mitt huvud
varje dag jag tar bilen genom sko-
gen till jobbet. För seendet föjän-
dras verkligen. Nya ögon tilldelas
som en prenumeration varje
vecka. Det är bara att tacka och ta
emot och tacka Gud för percep-
tionsförmågan.

Värst är nog det krokvuxna
seendet. Först såg jag bara slevar
och skedar i diken. När sen be-
greppet krokvuxet vidgats till att
omfatta handtag, konsoller,
stolsdelar, bärträn och hängare är
jag inte bara vansklig på bilvägen
utan rent livsfarlig. En slöjdarens
seende kan nog betecknas som en
krokig väg här i livet.

Ju mer jag använder hand-
verktygen i mitt slöjdande desto
större betydelse har råmaterialet
fått. Förra vårvintern när jag skul-
le ta golvvirke till huset märkte
jag hur vridna, böjda och skadade
många furustammar var. På mina
arton kilometer in till jobbet var
det inte många exemplar som
återstod lämpligt rakvuxna (och

med stor andel kärna) till att bli
bra golvvirke. Nu var det väl inte
riktigt efter vägen jag skulle leta
virke. Nej, jag tog kontakt med en
privat skogsägare och fick välja
ut några spikraka furor på hans
mark. Innan

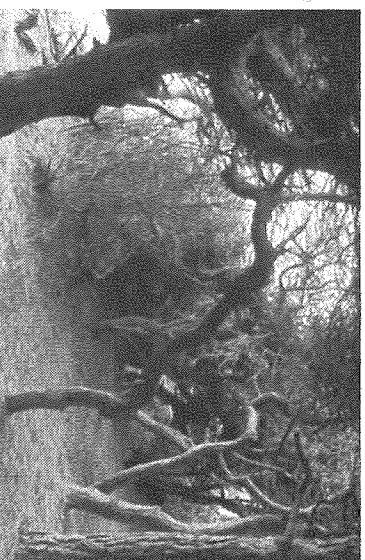

FOTO JENS MARTIN SVENDSEN

jag valt trä-
det, kunde
jag läsa av
barken och
få en aning
om hur det
skulle bli att
hugga, kly-
va och hvy-
la. Vridna
och böjda
stammar ger svårtolkat virke som
gärna slår sig. Här blev inte slöj-
darens väg krokig utan en spi-
krak highway till vardagsrum-
met!

För sex-sju år sedan fick jag lä-
ra mig spräckjärnets klyvande
egenskaper. Ett fantastiskt red-
skap som i sin enkelhet uttärar
det arbete som cirkelsågen gör i
dag. Men förutsättningen är ex-
tremt rakvuxet virke. Snabbt kly-
ver man ut ämnen till tvåsliår

och ben för att göra en stol i rått
virke. Med spräckjärnet kan man
styra klyvningen så att materialet
blir jämntjockt. Då återstår inte
mycket till den slutliga finishen.
Dessutom är tidsvinsten otroligt

mycket stör-
re om inte
virket är vre-
sigt. En kvist
kan verkli-
gen ställa till
det. Nu för-
står jag var-
för jag rent
intuitivt inte
gillat kvis-
tigt virke!

Fortfarande kan jag inte speciellt
mycket om jag jämför mig med
det tekniska kunnande om trä
som människan måste ha ägt in-
nan sågkonsten kom. Här finns
mycken kunskap att återeröva!

Jag har spelat upp fördelarna
att arbeta med enkla klyvande,
huggande och skärande verktyg
som du kan sätta upp i verksta-
n.
- Ytan blir enastående, en skim-
rande lyster!
- Du lär känna träbiten och kan ta

tillvara dess egenskaper; styrka,
röttålighet, seghet m m.

- Miljövänligt och resurssnålt.
- Du slipper betala elström från kärnkraftverket.
- Du tränar kroppen, får motion, lever längre och kan njuta längre av att vara slöjdare.
- Du hör radion i verksta-
n.
- Du slipper hörsel-, ögon- och munskydd.
- Du får vara med om processen från början till slut.

Sen hur ekonomin blir. Det
tar vi en annan gång, men om du
inte behöver dra in pengar till
maskininvesteringarna så har du
sparat en del krokiga vägar i li-
vet.

Kärleken till träet är livskvalitén
som i slutet syns i slöjden. Det
gör oss slöjdare till kulturbärare.

Slöjdvårhållningar från Jögge
Sundqvist

Vassa verktyg smids i Jäder

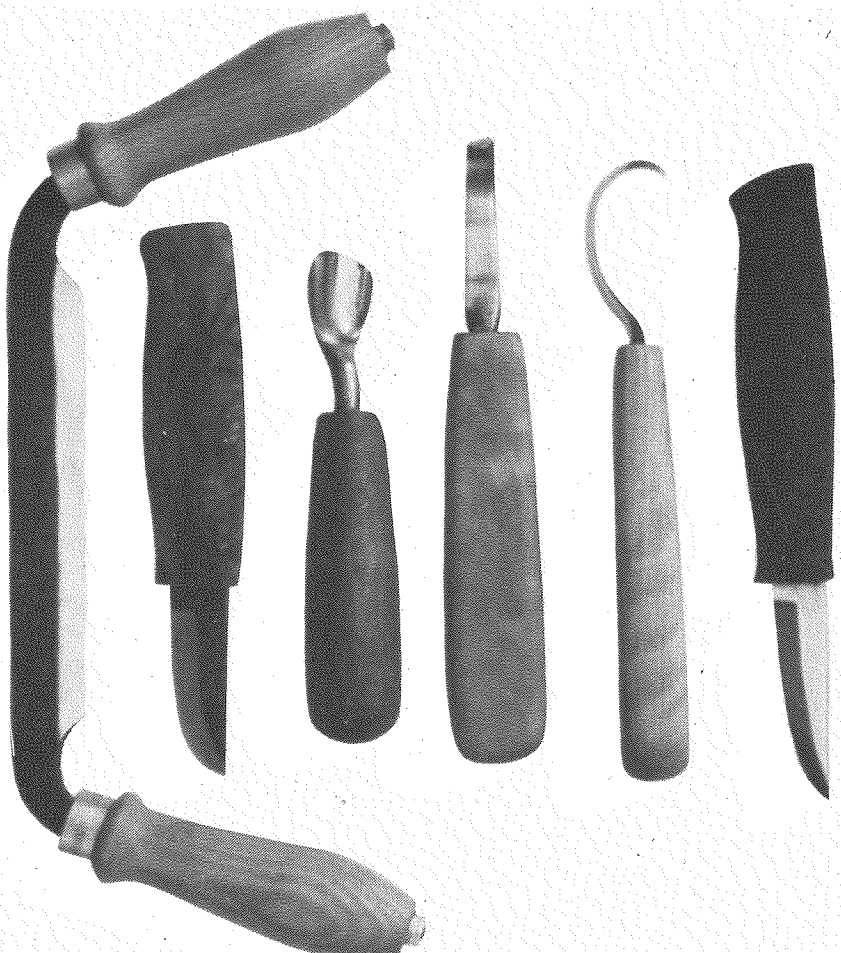
Ett ökat intresse för användandet av handverktyg har givetvis också inneburit att efterfrågan på funktionella och ändamålsenliga sådana ökat. Vid sidan av en industriell tillverkning av skärande handverktyg har också produktionen av handsmidda verktyg ökat.

Flera verktygssmeder har under årens lopp etablerat sig runtom i landet. En av dem är Torsten Almén som på deltid driver Gustafsbergs smide i Jäder utanför Eskilstuna.

Intresset för smidet väcktes redan som barn hos Torsten. På sin väg till och från skolan passerade han Sme Kalle som då var bysmed i Jäder. Många var de stunder då pojken Torsten fascinerades av det glödande järnets formbarhet under släggan. Torsten har under sitt yrkesverksamma liv alltid arbetat med järn men det var först för 11 år sedan han hade möjlighet att bygga sin första smedia och på allvar komma i gång med varmsmidet.

Förutom några kortare kurser har Torsten lärt sig smida genom egen erfarenhet, böcker, möten och samtal med smeder och smidesintresserade. Torsten behärskar kunskapen att smida både verktyg och bruksföremål.

På verktygssidan började det med knivblad, laminerade knivblad med en inväld stålärna och ett mjukare järn på sidorna som ger bladen både seghet och skärpa. Även damskerade knivblad smids av Torsten. Damskering är den svåraste formen av vällning och som namnet anger är det en konst upplunnen i Orienten. Man

väller samman järn och stål, rakt eller vridet, filar och polerar ytan som sedan etsas med syra. Denna virkar olika på de olika stålsorterna och ett mönster framträder. Våra vikingasvärd kan ibland vara damskerade.

Tillverkningen av verktyg har fortsatt med bandknivar, skedknivar, skölpar, fjäckelyxor och vanliga yxor. Utmaningen är att hålla en jämn och hög kvalitet. Varje verktyg som lämnar smedian i Gustafsberg måste vara rätt utför-

mat, hårdat och anlöpt. För vad vore slöjden utan vassa verktyg.

Som den mångsysslare Torsten är slöjdar han också i trä. Det gör att han direkt kan testa sina verktyg, se om formen fungerar och verktyget har eftersträvad funktion.

Att hålla på sin kunskap är ingenting för Torsten. Han åker också gärna runt i länet och visar upp sitt kunnande vid en medhavd fälttässa.

Under sommartid håller han

och hustrun Ingrid, som bl a väver, en liten gårdsbutik öppen varje fredagseftermiddag då han också visar upp sitt kunnande.

Sedan starten för 11 år sedan har han inrett ytterligare en smedia med åtta fyrar och arbetsplatser där han under den mildare delen av året håller kvälls- och veckoslutskurser.

Genom att gå en kurs hos Torsten har även vi som inte har tillgång till egen smedia möjlighet att under kunnigt överinseende smida våra egna verktyg vilket ger en extra krydda åt slöjdandet

Helena Åberg

När man kommer in på biblioteket i Katrineholm är det första man ser på utlåningsdisken ett vackert och stort tråg gjort i björk. Jag har ofta sett folk beundra och känna på det. Den runda mjuka formen som påminner om en ruvande fågel, med en sidenmatt yta får en att vilja ta och stryka med handen på den. En liten lapp talar om att tråget är tillverkat av Per Helldorff i Flodafors.

Per som har sin verksamhet på gården Sörtorp utanför Katrineholm håller på med ett nytt tråg när jag besöker honom. Framför sig har han en stor bit alldeles färsk björk. Den är grovt utsågad med motorsåg. Per jobbar med en holkya även kallad fjäckel. Med kraftiga hugg gröper han ur ämnet. Det ser lätt ut i det färska träet. Metodiskt och rytmiskt hugger han i det som ska bli ett stort tråg. Det som just nu ser ganska grovt och kantigt ut kommer när tråget är färdigt att te sig väldigt stilfullt och smäckert. Förutom holkyxan arbetar Per mycket med sina bildhuggariärn. I den lilla verkstaden är väggarna fulla med dessa.

Hur många har du, undrar

Tråg semjor och bananer

FOTO MAGNUS KLING

När han huggit, täjtit och skurit ut den nästan färdiga formen är det dags att torka tråget. Här måste man vara försiktig så att det inte spricker. Det gäller att fördröja torkningen.

Jag använder mig av lite olika metoder, säger Per, antingen tar jag kokt potatis som jag gnider tråget med eller så linoljar jag det och lägger tråget i sågsån. Efter torkning kan det ha ändrat sin form en aning, så då ger jag tråget den slut-

giltiga formen. Per är ibland tämligen oortodox i sitt sätt att ybehandla trägen. Jag har t ex sett tråg speciellt lämpade att förvara Non-stop i med en matchande målning på. Men många tråg ojas bara. Per som ofta visar upp sig och sin tillverkning ute på hantverksdagar och marknader får titt som tätt frågor om sin slöjdteknik.

- Folk undrar

hur jag orkar tjälja till ett stort tråg med bara handverktyg och varför jag inte använder mer maskiner. Om de bara hade tålamod att stå kvar en stund till, skulle de upptäcka att det i själva verket går ganska snabbt att hugga ur ett tråg.

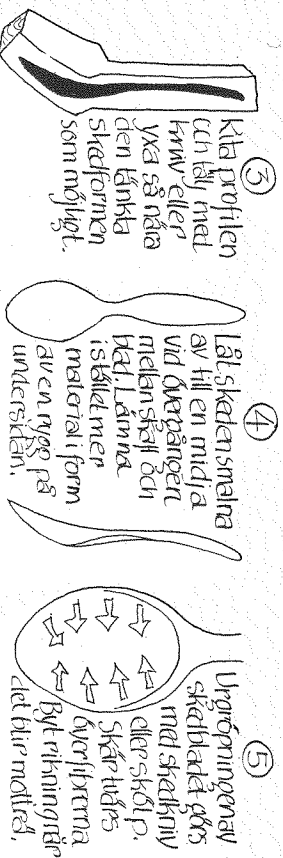
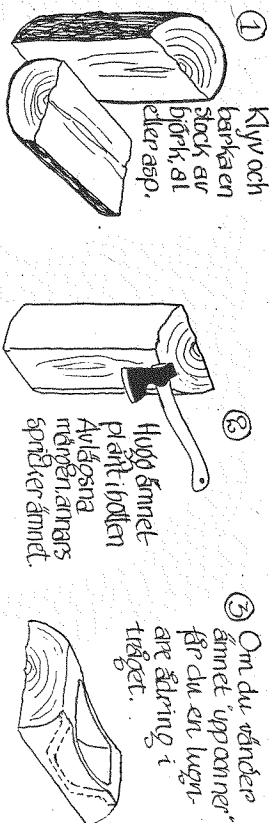
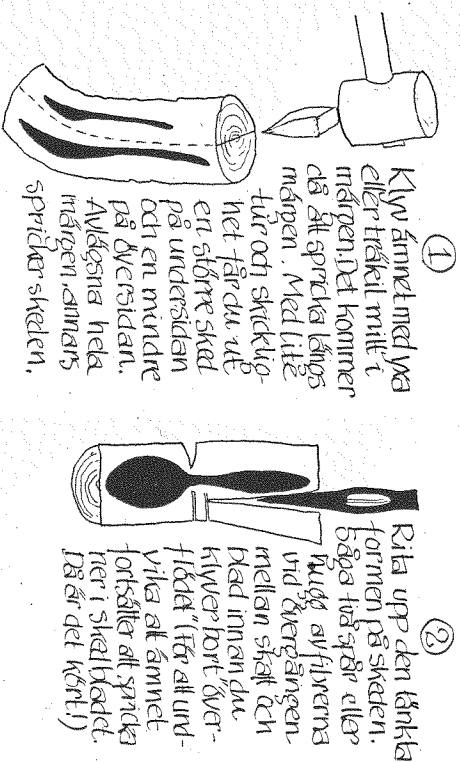
Magnus Kling

Pröva själv!

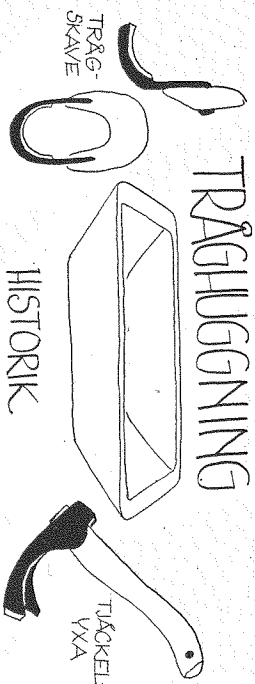
Eva Nordangård är länshemslöjdskonsulent i Västernorrlands län. Hon har författat och illustrerat den inspirerande bildserien om hur man går till väga för att själv tillverka skedar, slevar och tråg.

SKEDAR OCH SLEVAR

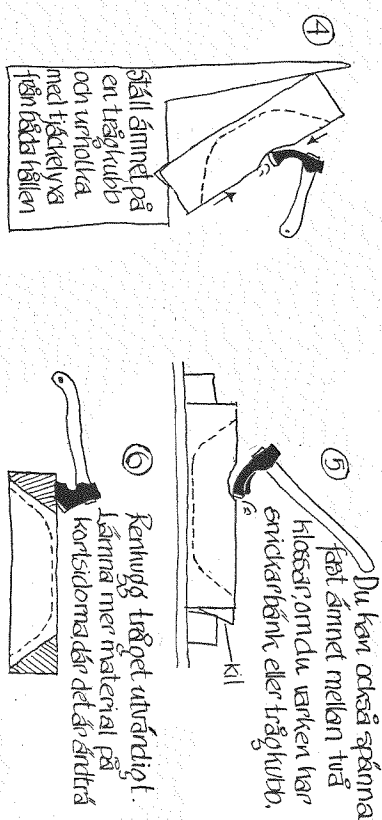
LÄMPLIGT MATERIAL TILL SKEDAR OCH SLEVAR ÄR DE FLESTA LÖVTRÄD. FRUKTRÄ OCH SLEPEN ÄR VACKERT MEN VÄLDIGT HÄRGT. AL, ASP OCH LIND MINDRE LÄMPLIGA P.G.A. ATT DE ÄR FÖR LÖSA. RÄTT VIRKE ÄR MYCKET LÄTTARE ATT ARBETA I. UNDMÅK KVISTAR I SKEDÄMMET. BARA FÖRST SÖDORNA LÄNGS DEN TÄNKTA KLYMINTEN OM DU ANVÄNDER ETT KROKVIRKET ÄMNE FÅR SLEVEN EN DÄRVARE OCH MER FUNKTIONELL FORM.

LÄGG SKEDEN PÅ TORK FÖR ETT SMÅT SJÄLE SÅ ATT DEN INTE GRACKER DU KAN OCKSÅ SMÖRA IN DEN MED KOKT POTATIS. NÄR DEN ÄR HEJT TORK, GÖR DU SLUTENISKEN EN VACKET SKUREN SKED SKA INTE PUTSAS MED SLIPPAPPER!

Trågvirket togs som regel ur släta, fullmogna tallar, som var nästklarna och knäthjarna. Tråggämmet gjordes dubbelt så långt som tallen var grov. Långt-erna klåps med hjälp av virke och 3-4 hylar av torr gran eller björk. Först "spåthugg" men i kvadratisk form för att undvika att trådet släp sig dvs. avvik från spåthuggret. Tråget grovhuggades därefter med hjälp av tråghuggaren, det lades upp ännu för att titta bråttorika. Därefter påbörjades det med tråghuggaren.

Lärarna tråget på exakt ställe eller över ner det i hultersgård för att torra långsamt. Fylla det successivt till torrtare, ännu mer för att torra långsamt. Fylla det successivt till torrtare, ännu mer för att torra långsamt. Fylla det successivt till torrtare, ännu mer för att torra långsamt.

Läs mera!

- Wille Sundqvist LT:s förlag
- Tre träslöjder
Tidskriften Västerbotten 3:1972
Västerbottens museum Umeå
- Trä tradition - Slöjd inspiration
Tidskriften Västerbotten 4:1993
Västerbottens museum Umeå
- Arbeta i trä - en bok om trähantverkare och deras verktyg
Anders Mattsson Wahlström
Widströms förlag
- Friargåvor - från känning till trovning
Johan Knutsson Nordiska museets förlag
- Friluftsliv och Hantverk
Mats Glantz och Rolf Olsson
LT:s förlag
- Arbete och redskap - Materieell folkkultur på svensk landsbygd före industrialismen
Nils-Arvid Bringeus Liber Läro-

Tack till stödande företag och organisationer

- Eskilstuna
Stämjärn, bildhuggarjärn, svarvstål
- EKA Knivar AB
Eskilstuna
Fällknivar för sport, fritid och hobby

Bli medlem! Redaktion

Som medlem i Södermanlands läns hemslöjdsförening stöder Du arbetet med att utveckla slöjden/hantverket i länet. Du får också tidningen Handlaget 4 ggr/år. Våra resurser är små men vår vilja är stark. Vi driver ett utvecklingsarbete som fått uppmärksamhet på riksplaneln. Vår förening bygger på våra medlemmars intresse för slöjd/hantverksområdet. Det är vi alla tillsammans som är den viktigaaste påtryckningsgruppen för att

AB Förenade Brandredskap Katrineholm
Brandvarnare och brandsäckare för slöjdverkskaden

Vandringsutställningen TÄLJ TÄLJDE TÄLJT är tillverkad med stöd från Södermanlands läns bildningsförbund

urgammal överlevnadskunskap ska komma till nytta. Länsföreningen bildar tillsammans med 25 andra länsföreningar SHR, Svenska Hemslöjdsföreningars Riksförbund som driver kursgårdens Sätersgläntan och Tidningen Hemslöjden. Som medlem i länets hemslöjdsförening får du 20% rabatt på prenumeration av tidningen Hemslöjden. Betala din medlemsavgift till Pg 17 50 59-5.

Redaktion:
Bie Seipel
Git Palmgren
Lille-Mor Boman
Helena Åberg
Cecilia Sjolin

Redaktör för detta nummer:
Helena Åberg